

УДК 271.2-18 Григорије Палама, свети
271.2-36 Григорије Палама, свети

Γεώργιος Ι. Μαντζαρίδης

Άριστοτελείο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεολογική Σχολή, Θεσσαλονίκη

Ἡ πορεία τῆς τελείωσης τοῦ ἀνθρώπου κατά τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ

Abstract: Ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν νόμο τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου προϋποθέτει τήν ἀνακαίνισή του. Ἐκκλησία πρεσβεύει τήν καθολική ἀλήθεια ὄχι μόνο στόν χώρο τῆς δογματικῆς ἀλλά καί στόν χώρο τῆς ἠθικῆς, διασφαλίζοντας ἔτσι καί τήν καθολική καταξίωση καί τελείωση τοῦ ἀνθρώπου ὡς προσώπου. Ὁ Χριστιανισμός καλεῖ τόν ἄνθρωπο στήν ζωή τοῦ Χριστοῦ. Ἡ συνάντηση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό ἔχει ὑπαρξιακό χαρακτήρα. Ὁλόκληρος ὁ πολιτισμός καί ἡ νοοτροπία μας, ἡ ἐπιστήμη καί ἡ τεχνολογία μας, κατευθύνουν τόν ἄνθρωπο πρὸς τά ἔξω. Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ. Κάθε δώρημα τοῦ Θεοῦ ἔχει δυναμικό χαρακτήρα. Τό σῶμα εἶναι καλό καί δεκτικό τῆς ἀνακαινιστικῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.

Key words: Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ὁ Χριστός, ἡ τελείωσις, ἡ θέωσις, ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ὁ ἄνθρωπος, ἡ ψυχή, τὸ σῶμα, ἡ ἄσκησις.

Ἡ προσέγγιση τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς ἀλήθειας γιά τόν ἄνθρωπο προϋποθέτει μεγάλο σεβασμό ἀπέναντί του. Ἀντιθέτως οἱ θεωρίες πού προβλήθηκαν κατά τούς νεώτερους χρόνους γιά τήν προέλευση καί τή φύση τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως καί οἱ πρακτικές πού ἐφαρμόσθηκαν καί ἐφαρμόζονται ἀπέναντί του ὄχι μόνο κατά τήν περίοδο τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων ἀλλά καί ἐφεξῆς μέχρι σήμερα, φανερώνουν φοβερή ὑποτίμηση καί περιφρόνηση τοῦ προσώπου του. Παράλληλα οἱ μεγαλόστομες διακηρύξεις γιά τήν ἀξία καί τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως καί οἱ γιγάντιες προσπάθειες πού καταβάλλονται γιά τήν αὐτοθέωσή του, ὄχι μόνο δέν δικαιώνουν τήν ὑπαρξή του, ἀλλά τόν ὀδηγοῦν σέ ἀδιέξοδο καί αὐτοκαταστροφή. Γι' αὐτό ἡ ἀνθρωπολογία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας εἶναι ιδιαίτερα ἐπίκαιρη καί ἀφυπνιστική στήν ἐποχή μας.

Ὁ ὁσιος Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης, σύγχρονος τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καί εἰσηγητής τοῦ ἡσυχαστικοῦ κινήματος στήν Βουλγαρία, γράφει: «Ἐάν μή γνῶμεν οἴους ἡμᾶς ἐποίησεν ὁ Θεός, οὐκ ἐπιγνωσόμεθα οἴους ἐποίησεν ἡ ἁμαρτία»¹. Ἄν δηλαδή δέν μάθουμε, πόσο σπουδαίους μᾶς ἔπλασε ὁ Θεός, δέν θά καταλάβουμε σέ ποιο κατάντημα μᾶς ὀδήγησε ἡ ἁμαρτία. Καί γιά νά μάθουμε πόσο σπουδαίους μᾶς ἔπλασε ὁ Θεός, πρέπει νά γνωρίσουμε αὐτά πού ἐκεῖνος ἀποκάλυψε γιά τόν ἄνθρωπο. Προπαντός ὁμως πρέπει νά γνωρίσουμε τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, πού ἀποκαλύπτει τόν τέλειο ἄνθρωπο.

Ὁ ἄνθρωπος πού ζεῖ ἔξω ἀπό τήν Ἐκκλησία, ἀλλά καί ὁ σύγχρονος ἐκκοσμιευμένος χριστιανός ἀκόμα, συμβιβάζεται συνήθως μέ τήν ἐμπειρική κατάστασή

¹ Γρηγορίου Σιναΐτου, *Κεφάλαια 50, Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν*, τόμ. 4, Ἀθήνα 1976, 38.

του. Τὴν θεωρεῖ φυσική καὶ ἀγνοεῖ τὴν ἀλλοτριώσῃ του. Ἡ ὑποταγὴ του στὸν νόμο τῆς ἁμαρτίας, πού εἶναι νόμος φθορᾶς καὶ θανάτου, τὸν ἀπονεκρώνει πνευματικά, τὸν ἐγκλωβίζει στὴν ἀτομικότητά του καὶ καθιστᾶ ἀδύνατη τὴ διάνοιξή του στὴν ἀνιδιοτελὴ ἀγάπη, πού τὸν καθιστᾶ ἀληθινό πρόσωπο. Βέβαια ἡ ἀγάπη εἶναι ἔμφυτη στὸν ἄνθρωπο. Ἀλλά ἡ ἔμφυτη αὐτὴ ἀγάπη βρίσκεται ἐγκλωβισμένη στὴν φιλαυτία του. Γι' αὐτό ὁ Θεός ἔδωσε ὡς πρωταρχικὴ ἐντολὴ στὸν ἄνθρωπο τὴν ἀγάπη: ἀγάπη πρὸς τὸν Θεό καὶ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον. Χωρὶς τὴν διάνοιξη πρὸς τὸν Θεό καὶ τὸν πλησίον, πού πραγματοποιεῖται μὲ τὴν τήρηση τῆς πρωταρχικῆς αὐτῆς ἐντολῆς, ὁ ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ νὰ καταξιωθεῖ καὶ νὰ τελειωθεῖ ὡς πρόσωπο.

Οἱ ἐντολές τοῦ Θεοῦ δὲν ἐπιβάλλουν στὸν ἄνθρωπο πράγματα ξένα πρὸς τὴν φύση του. Ἀλλά καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ οἱ θεῖες ἐντολές δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ τηρηθοῦν μόνο μὲ τίς ἀνθρώπινες δυνάμεις. Ἡ ἀποσκίρτηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ ἡ ὑποταγὴ του στὸν νόμο τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου τὸν ἐξέτρεψαν ἀπὸ τὴν κατὰ φύση ζωὴ καὶ τὸν κατέστησαν φίλαυτο καὶ ἐγωκεντρικό. Γι' αὐτό ἀδυνατεῖ νὰ τηρήσει τίς ἐντολές, σύμφωνα μὲ τίς ὁποῖες θὰ λειτουργοῦσε ἡ αὐθεντικὴ φύση του, ὅπως αὐτὴ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν νόμο τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου προϋποθέτει τὴν ἀνακαίνισή του. Ἡ ἀνακαίνιση αὐτὴ δὲν εἶναι ἔργο τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ πραγματοποιεῖται ἀπὸ τὸν Θεό καὶ γίνεται προσιτὴ στὸν ἄνθρωπο μὲ τὴν μετάνοια καὶ τὴν τήρηση τῶν θεῶν ἐντολῶν. Γι' αὐτό χρειάζονται τὰ δύο αὐτὰ πράγματα. Μὲ τὴν μετάνοια ἐπιστρέφει ὁ ἄνθρωπος στὴν πηγὴ τῆς ἀληθινῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν ὁποία ἀποσκίρτησε, καὶ μὲ τὴν τήρηση τῶν θεῶν ἐντολῶν ἐπαναποθετεῖται στὴν κατὰ φύση πορεία τῆς ζωῆς του.

Σὲ αὐτὴν τὴν πορεία ζωῆς καλεῖ ὁ Θεός τὸν ἄνθρωπο μὲ τὸ ἔργο τῆς θείας οικονομίας, πού κορυφώνεται μὲ τὴν ἐν Χριστῷ ἐνανθρώπησή του. Ὁλόκληρο τὸ ἔργο τῆς ἐν Χριστῷ οικονομίας, ὅπως καὶ κάθε ἐπιμέρους πτυχή του, σημειώνει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἀναφέρεται στὸν ἄνθρωπο. Ἔτσι ὀλόκληρη ἡ Χριστολογία γίνεται καὶ ἀνθρωπολογία, γιατί παρουσιάζει τὸν αὐθεντικὸ ἄνθρωπο καὶ διανοίγει τὴν προοπτικὴ τῆς τελειώσεώς του. Γίνεται ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ αὐθεντικοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ δείκτης τῆς ἀσύλληπτης τελειώσεώς του, πού ταυτίζεται μὲ τὴν θέωσή του².

Τὸ διπλό ὁμοούσιο τοῦ Χριστοῦ, ὡς Θεοῦ μὲ τὴν Θεότητα καὶ ὡς ἀνθρώπου μὲ τὴν ἀνθρωπότητα, προσφέρει τὴν βάση καὶ τὴν προοπτικὴ τῆς αὐθεντικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν πνευματικὸ χώρο τῆς τελειώσεως καὶ τῆς θεώσεώς του, πού εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἡ Ἐκκλησία. Αὐτὴ, ὡς «κοινωνία θεώσεως»³, εἶναι ὁ μοναδικὸς χώρος γιὰ τὴν ἀληθινὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ὁ μοναδικὸς χώρος, μέσα στὸν ὁποῖο κερδίζει ὁ ἄνθρωπος τὴν τέλεια καὶ ἀκατάλυτη ὑπόστασή του.

Ἀνακεφαλαιώνοντας ὁ Χριστὸς στὸ σῶμα του ὀλόκληρη τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ καθιστώντας τοὺς πιστοὺς μέλη τοῦ σώματός του, τῆς Ἐκκλησίας, ἀποκαθιστᾶ τὴν ὁμοουσιότητα τῆς ἀνθρωπότητας, τὴν ὁποία καὶ καλοῦνται νὰ φανερώσουν οἱ

² Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὁμιλία 21*, PG 151, 277AB.

³ Βλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Λόγος ἀποδεικτικὸς περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος 2*, 78, ἔκδ. Π. Χρήστου, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Συγγράμματα*, τόμ. 1, Θεσσαλονίκη 1962, 149.

πιστοί έμπρακτα στή ζωή τους μέ τήν άσκηση τής αγάπης. Γι' αυτό μπορεί νά λεχθει ότι, όπως ή άρνηση τής αποδοχής του όμοουσίου του Χριστου αποτελεί δογματική αίρεση, έτσι και ή άρνηση τής αποδοχής και βιώσεως του όμοουσίου τής ανθρωπότητας αποτελεί ήθική αίρεση. Η αγάπη πού διαιρεί τήν ανθρώπινη φύση και δέν συμπεριλαμβάνει όλους τους άνθρωπους μαζί μέ τους έχθρους δέν είναι όρθόδοξη. Η Όρθόδοξη Έκκλησία πρεσβεύει τήν καθολική αλήθεια όχι μόνο στον χώρο τής δογματικής αλλά και στον χώρο τής ήθικής, διασφαλίζοντας έτσι και τήν καθολική καταξίωση και τελείωση του ανθρώπου ως προσώπου.

Ο Χριστιανισμός καλεί τον άνθρωπο στην ζωή του Χριστου. Τόν καλεί νά γίνει συνοδοιπόρος και μιμητής του Χριστου. Ο Χριστιανισμός δέν αποτελεί κάποια ήθική ή κοινωνική διδασκαλία. Ούτε πάλι είναι απλώς κάποια θρησκεία, αλλά συνδέεται άρρηκτα και συνυφαινεται μέ τό πρόσωπο του Χριστου· είναι ή έν Χριστώ και κατά Χριστόν ζωή. Ο χριστιανός βαπτίζεται, για νά ένταχθει στο σώμα του Χριστου, και συμπορευθει μαζί του· για νά γίνει μέτοχος τής ζωής του Χριστου και νά ζήσει ως μιμητής του. «Ως ούν εκείνος έβίω και άπεβίω, και άνέστη και ανέληφθη, ούτω και ήμεις ζώμεν και άποθνήσκομεν και αναστησόμεθα πάντες· τής δέ αναλήψεως ού πάντες τευξόμεθα, άλλ' όσοις τό ζην Χριστός έστι, και τό δι' αυτόν άποθανείν κέρδος, όσοι πρό του θανάτου τήν άμαρτίαν διά μετανοίας και τής ευαγγελικής πολιτείας έσταύρωσαν»⁴.

Αξίζει ιδιαίτερα νά σημειωθεί ότι κατά τήν όρθόδοξη διδασκαλία, όπως αναφέρεται και στον άγιο Γρηγόριο Παλαμά, ή συμπόρευση μέ τον Χριστό δέν φθάνει μόνο ως τον σταυρό ή τήν άνάσταση, αλλά επεκτείνεται και στην άνάληψη, πού άνυψώνει τον άνθρωπο στην αιώνια δόξα και Βασιλεία του Θεου. Εκεί άλλωστε πραγματοποιείται και ή τελείωση του ανθρώπου ως προσώπου «καθ' όμοίωσιν Θεου». Εκεί πραγματοποιείται και ή κοινωνία «πάσης τής θεοειδους ζωής»⁵.

Η είσοδος του ανθρώπου στην όδό τής τελειώσεως και τής θεώσεως του αρχίζει μέ τό βάπτισμα και τήν είσοδό του στην Έκκλησία. Η συμβατικοποίηση όμως τής χριστιανικής ζωής, πού συνδέεται και μέ τήν άνεύθυνη αντιμετώπιση του νηπιόβαπτισμου από τους αναδόχους, μεταθέτει τήν ένεργοποίηση τής εισόδου του ανθρώπου στην όδό τής τελειώσεως σε ώριμότερη φάση τής ζωής του ή και στην πλήρη έγκατάλειψή της. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στην εποχή μας, όπου τό κοινωνικό περιβάλλον έχει χαλαρή συνήθως σχέση μέ τήν Έκκλησία και οι χριστιανικές άρχές δέν ισχύουν ως κοινωνικά αυτονόητα.

Σήμερα είναι έντονος ό αποπροσανατολισμός του ανθρώπου και σπάνια ή αποδοχή και βίωση τής χριστιανικής ζωής. Τά ένδιαφέροντα τής σύγχρονης κοινωνίας είναι ύλιστικά και ευδαιμονιστικά. Ο Θεός και οι έντολές του παραμερίζονται ή και ευτελίζονται. Η σαρκική ζωή και τά ιδιοτελή συμφέροντα άπολυτοποιούνται. Ο νοός του ανθρώπου διασκορπίζεται στον έξωτερικό κόσμο, προσκολλάται στα πράγματα και παραλύει. Έτσι ό άνθρωπος παραμένει έσωτερικά άκυβέρνητος και περιέρχεται σε νοσηρή πνευματική κατάσταση, πού χρειάζεται ριζική θεραπεία.

⁴ Γρηγορίου Παλαμά, *Όμιλία 22*, PG 151, 296C.

⁵ Γρηγορίου Παλαμά, *Πρός Ξένην 15*, έκδ. Π. Χρήστου, *Γρηγορίου του Παλαμά, Συγγράμματα*, τόμ. 5, Θεσσαλονίκη 1992, 200.

Γιά τή θεραπεία αὐτή χρειάζεται νά αὐτοσυγκεντρωθεῖ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου καί νά ἐπιστρέψει ἐκεῖ, ἀπό ὅπου ἀποσπάστηκε. Νά ἐπιστρέψει στήν καρδιά του⁶, δηλαδή στό κέντρο τῆς ψυχοσωματικῆς ὑπάρξεώς του. Ὁ Χριστιανισμός δέν περιφρονεῖ τό σῶμα. Δέν τό ἀποστρέφεται, ἀλλά τό σέβεται καί τό τιμᾶ. Δέν ἀκοῦς, ἀδελφέ μου, γράφει ὁ ἅγιος Γρηγόριος, τόν ἀπόστολο πού λέει ὅτι «τά σώματα ἡμῶν ναός τοῦ ἐν ἡμῖν Ἁγίου Πνεύματος ἐστι»⁷, καί ὅτι «οἶκος Θεοῦ ἡμεῖς ἐσμεν»⁸, καί ὅτι λέει ὁ Θεός «ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καί ἐμπεριπατήσω καί ἔσομαι αὐτῶν Θεός»⁹;

Ἡ συνάντηση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό ἔχει ὑπαρξιακό χαρακτήρα. Πραγματοποιεῖται μέσα στόν ἄνθρωπο, στό κέντρο τῆς ὑπάρξεώς του, στήν βαθιά καρδιά του, πού τήν χαρακτηρίζει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ὡς θρόνο τῆς χάριτος¹⁰. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος ὁ Θεός ἔδωσε στόν ἄνθρωπο αὐτή τήν καρδιά γιά νά τόν γνωρίσει καί νά τόν προσεγγίσει¹¹.

Μιά σοβαρή πλάνη, πού καυτηρίασε ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς στίς ἀντιλήψεις τῶν ἀντιπάλων του, ἀλλά καί πού ἐξακολουθεῖ νά διαδίδεται σήμερα μέ τίς δοξασίες τῶν ἀνατολικῶν θρησκειῶν, εἶναι ὅτι ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νά βγεῖ ἀπό τό σῶμα καί νά ὑψωθεῖ πρὸς κάποιο ὑπερβατικό ἀπόλυτο. Μιά πλάνη, πού παρασύρει καί ὀρισμένους ἀπληροφόρητους Χριστιανούς σέ ἀντιλήψεις καί πρακτικές ἀνατολικῶν θρησκειῶν. Πολλοί αἰρετικοί καί ἀλλόθρησκοι θεωροῦν τό σῶμα κακό. Ἡ ὀρθόδοξη ὁμως Ἐκκλησία θεωρεῖ κακή μόνο τήν προσήλωση τοῦ νοῦ στό σωματικό φρόνημα. Αὐτή ἀλλοτριώνει τόν νοῦ καί καθιστᾶ τόν ἄνθρωπο πνευματικά παράλυτο. Ἀντίθετα τό σῶμα εἶναι καλό καί δεκτικό τῆς ἀνακαινιστικῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.

Ὅπως στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, γράφει ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἡ Θεότη-
τα ἦταν κοινή στό σῶμα καί τήν ψυχή, ἔτσι καί στό πρόσωπο κάθε πνευματικοῦ ἀνθρώπου ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ εἶναι κοινή στόν ὅλο ἄνθρωπο καί θεουργεῖ ὄχι μόνο τήν ψυχή ἀλλά καί τό σῶμα του. Χαρακτηριστικό μάλιστα ἐδῶ εἶναι ὅτι γίνεται λόγος καί γιά ἐπιστροφή τοῦ σώματος στόν ἑαυτό του μέ τήν ἀπαλλαγὴ του ἀπό τά πάθη καί τόν ἐξαγιασμό πού παρέχει ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ¹².

Ἀναλύοντας ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς τήν παραβολή τοῦ Ἀσώτου, σημειώνει ὅτι ἡ περιουσία πού πήρε ἀπό τόν Πατέρα καί ξόδεψε ὁ νεώτερος γιός εἶναι πρό πάντων ὁ νοῦς. Ὅσο ὁ νοῦς ὑπακούει στίς ἐντολές καί τίς συμβουλές τοῦ Πατέρα, παραμένει συγκεντρωμένος καί ἔχει τόν πλοῦτο τῆς φρονήσεως καί τῆς διακρίσεως τῶν πραγμάτων. Ὄταν ὁμως ἀφηνιάσει καί ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τόν Θεό, τότε σκορπίζεται στίς ποικιλόμορφες ὀρέξεις καί ἐπιθυμίες τῶν παθῶν. Μήπως αὐτό δέν

⁶ Βλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων* 1, 2, 3-4, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Συγγράμματα*, ἐπιμ. Π. Χρήστου, τόμ. 1, Θεσσαλονίκη 1962, 396-397. Πρβλ. *Ἱερ.* 17, 9.

⁷ *Α΄ Κορ.* 6, 19.

⁸ *Ἐβρ.* 3, 6.

⁹ *Β΄ Κορ.* 6, 19. Βλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων* 1, 2, 1, ὁ.π., τόμ. 1, 393.

¹⁰ Γρηγορίου Παλαμᾶ, ὁ.π. 1, 2, 4, τόμ 1, 396.

¹¹ Βλ. *Ἱερ.* 24, 7.

¹² Βλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων* 2, 2, 12, ὁ.π., τόμ. 1, 518.

χαρακτηρίζει σήμερα τή ζωή τοῦ κόσμου, ἀλλά καί τή ζωή τοῦ ἐκκοσμικευμένου Χριστιανοῦ;

Ἡ γενικευμένη ἐξωστρέφεια τῆς ἐποχῆς μας, ἡ στροφή δηλαδή πρὸς τόν ἔξω κόσμο καί ἡ προσήλωση σέ αὐτόν, ὄχι μόνο δέν ἀποδοκιμάζεται, ἀλλά καί θεωρεῖται σπουδαία ἀρετή. Ἀντίθετα ἡ ἐσωστρέφεια, ἡ στροφή δηλαδή πρὸς τόν ἔσω κόσμο, πρὸς τόν ἔσω ἄνθρωπο, ἀντιμετωπίζεται ὡς νοσηρότητα καί ὀπισθοδρόμηση. Ἰδιαιτέρα μάλιστα στή δημόσια ζωή ἀκοῦμε κάθε τόσο νά ἐξορκίζεται ἡ ἐσωστρέφεια ὡς ἀρνητικό καί νοσηρό φαινόμενο πού πρέπει νά ἐξαλειφθεῖ καί νά δώσει τήν θέση της στήν ἐξωστρέφεια.

Ἀλλά καί γενικότερα ὁλόκληρος ὁ πολιτισμός καί ἡ νοοτροπία μας, ἡ ἐπιστήμη καί ἡ τεχνολογία μας, κατευθύνουν τόν ἄνθρωπο πρὸς τά ἔξω· τόν ἐξωθοῦν πρὸς τόν κόσμο, τά πράγματα, τά χρήματα, τήν κατανάλωση, τήν ἱκανοποίηση τῶν αἰσθήσεων. Μερικά ἀπό τά νέα συνθήματα, πού προβλήθηκαν σέ μεγάλα ἐμπορικά καταστήματα τῆς Εὐρώπης εἶναι: «Ἀγοράζω, ἄρα ὑπάρχω». «Ἀγόρασέ με, θά ἀλλάξω τή ζωή σου». «Ἀγόρασέ με καί πάρε ζωή». Ἔτσι προωθείται ἡ πλήρης ὑποταγή τοῦ νοῦ στίς αἰσθήσεις καί ἐμπεδώνεται ἡ προσκόλλησή του στά πράγματα. Ἐξαφανίζεται ἡ ἡγεμονική θέση του στήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου καί φαλκιδεύεται κάθε πνευματική ἀνάταση γιά τήν τελείωση τοῦ προσώπου.

Γι' αὐτό τό πρῶτο πού χρειάζεται ὁ ἄνθρωπος, ἰδιαίτερα σήμερα, εἶναι ἡ ἐπανεύρεση τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου καί ἡ συγκέντρωση τοῦ νοῦ μέσα στήν καρδιά του. Εἶναι αὐτό πού ἔκανε ὁ Ἄσωτος, ὅταν ἔφτασε στήν ἀπόγνωση: Ἦλθεν «εἰς ἑαυτόν»¹³. Ἐπισκέφθηκε τόν ἑαυτό του. Συνῆλθε καί συνειδητοποίησε τήν πραγματική κατάστασή του. Διαπίστωσε τό κατάντημά του. Πόνεσε γι' αὐτό, καί πῆρε τόν δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς.

Ἡ ἐπιστροφή τοῦ ἀθρώπου στόν Θεό προϋποθέτει τήν ἐπιστροφή τοῦ νοῦ του στήν καρδιά του. Νοῦς, σημειώνει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, λέγεται καί ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ, πού συνίσταται σέ λογισμούς καί νοήματα, ἀλλά «καί ἡ ἐνεργοῦσα ταῦτα δύναμις, ἣτις καί καρδιά καλεῖται παρά τῆς Γραφῆς»¹⁴. Ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, προσέχοντας τόν ἑαυτό του καί παραμένοντας ἔξω ἀπό κάθε περισπασμό, ἀναζητεῖ καί ἀνυψώνεται μέ τήν προσευχή στόν Θεό. Ἔτσι ὁ ἐνιαῖος νοῦς γίνεται τρισός, χωρίς νά παύει νά εἶναι ἐνιαῖος, καί συνάπτεται μέ τόν Τριαδικό Θεό πού εἰκονίζει¹⁵. Καί ὅσο περισσότερο ἐπιστρέφει καί συγκεντρώνεται ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου στήν καρδιά του, τόσο εὐκολότερη καί τελειότερη γίνεται ἡ ἀνύψωση καί ἡ σύναψή του μέ τόν Θεό.

«Σχολάσατε καί γνῶτε ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ Θεός»¹⁶, λέει ὁ Ψαλμωδός. Γιά νά γνωρίσει δηλαδή ὁ ἄνθρωπος τόν Θεό, πρέπει νά ἐπιδοθεῖ στήν ἱερή αὐτήσχόλη. Ἄν δέν φροντίσει νά ἀφιερῶσει κάποιον χρόνο γιά νά συγκεντρώσει τόν διασκορπισμένο νοῦ του, ἂν δέν ἀποσπασθεῖ ἀπό τίς πολλαπλές μέριμνες καί φροντίδες

¹³ Λουκ. 15, 17.

¹⁴ Γρηγόριος Παλαμᾶ, *Περί προσευχῆς καί καθαρότητος καρδίας* 3, ἐκδ. Π. Χρήστου, ὁ.π., τόμ. 5, Θεσσαλονίκη 1992, 159.

¹⁵ Ὁ.π. 2, 158.

¹⁶ Ψαλ. 45, 11.

τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἂν δέν ἡσυχάσει καί δέν αὐτοσυγκεντρωθεῖ, δέν μπορεῖ νά γνωρίσει τόν Θεό ἀλλά οὔτε καί τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του.

Στήν πόρτα τῆς καρδιάς μας στέκεται καί κτυπάει ὁ Χριστός, περιμένοντας νά τόν ἀκούσουμε¹⁷. Γιά νά ἀκούσουμε ὅμως τό ἀρχοντικό κτύπημά του, χρειαζόμαστε ἡσυχία καί προσοχή. Χρειαζόμαστε αὐτά, πού μέ τόση φροντίδα καί δύναμη καλλιεργοῦσε ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ὅπως καί ὁλος ὁ ὀρθόδοξος ἡσυχασμός. Ἄν ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι πρωταρχικός σκοπός τῆς ζωῆς τοῦ Χριστιανοῦ εἶναι ἡ ἀπόκτηση τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ, κατανοεῖ καί τόν δυσερμήνευτο λόγο τοῦ ὀσίου Ἰσαάκ τοῦ Σύρου: «Ἀγάπησον τήν ἀργίαν τῆς ἡσυχίας, ὑπέρ τό ἐμπλῆσαι πεινῶντας ἐν κόσμῳ καί ἐπιστρέψαι πολλά ἔθνη εἰς προσκύνῃσιν τοῦ Θεοῦ»¹⁸.

Ὁ ἡσυχασμός δέν ἀποτελεῖ κάποια περιθωριακή ἢ καιρική ἐκδήλωση τοῦ ὀρθόδοξου μοναχισμοῦ, ἀλλά βασική καί διαχρονική ἐπιδίωξή του. Καί ἡ ἡσυχία δέν ἔχει καμία οὐσιαστική σχέση μέ τήν ἀδράνεια ἢ τήν ἀργία. Ἡ σχέση της μέ τίς καταστάσεις αὐτές εἶναι καθαρῶς ἐξωτερική, γιατί συνδέεται ὡς ἓνα βαθμό μέ τήν κατάπαυση τῶν σωματικῶν ἔργων. Ὁ ἡσυχασμός ὅμως ἀποτελεῖ κατεξοχήν ἐνεργητική κατάσταση, πού γίνεται μέ κόπο καί σπουδή στό ἐσωτερικό τοῦ ἀνθρώπου· ἀποτελεῖ τήν προϋπόθεση γιά τήν ἀπερίσπαστη τήρηση τῆς πρώτης καί μεγάλης ἐντολῆς, τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ «ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ καί ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ καί ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ»¹⁹. Αὐτό σημαίνει ὅτι καί κάθε Χριστιανός πού θέλει νά τηρήσει κατὰ τόν πληρέστερο τρόπο τήν ἐντολή αὐτή, πού ἀποτελεῖ τό ἐφαλτήριο γιά τήν τήρηση ὅλων τῶν ἄλλων ἐντολῶν, πρέπει νά λαμβάνει ὑπόψη του τήν παράμετρο αὐτή.

Μέ τήν περισυλλογή τοῦ νοῦ καί τήν ἐξέταση τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου ἀρχίζει ὁ ἄνθρωπος νά διαπιστώνει τήν ὑπαρξη ἑνός ἀποκρουστικοῦ προσωπείου, πού δημιουργεῖται μέ τήν παρουσία τῶν παθῶν καί τῆς ἀμαρτίας καί τόν ἀπομακρύνει ἀπό τόν Θεό. Ἡ διαπίστωση αὐτή θλίβει τόν ἄνθρωπο καί τόν παρακινεῖ στήν ἀπόρριψη τοῦ προσωπείου: «Ὀπηνίκα δ' ἂν ὁ νοῦς αἰσθητοῦ παντός ἀπαναστῆ καί τοῦ κατακλυσμοῦ τῆς περί ταῦτα τύρβης ἀνακύψη καί κατοπτεύσῃ τόν ἐντός ἄνθρωπον, πρῶτον μὲν ἐνιδῶν τό προσγεγεννημένον εἰδεχθῆς προσωπείον ἐκ τῆς κάτω περιπλανήσεως, τοῦτο διά πένθους ἀπονίψασθε σπεύδει»²⁰.

Ἡ ἀπόρριψη τοῦ ἀποκρουστικοῦ προσωπείου εἶναι ἐπίπονο ἔργο καί δέν κατορθώνεται χωρίς τήν χάρη τοῦ Θεοῦ. Ὅπως τά φυτά, παρατηρεῖ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, πρέπει νά ὑποστοῦν τίς τάλαιπώριες τῶν καιρικῶν μεταβολῶν, γιά νά ἀναπτυχθοῦν καί νά καρποφορήσουν, ἔτσι καί ὁ πιστός πρέπει νά ὑπομείνει πολλές ἐκούσιες καί ἀκούσιες δοκιμασίες, γιά νά φθάσει στήν τελειότητα. Ἐπισημαίνει μάλιστα ὅτι χωρίς τήν ὑπομονή τῶν ἀκούσιων πόνων δέν καρποφοροῦν οἱ ἐκούσιοι. Γι' αὐτό χρειάζεται νά προγυμνάζεται ὁ πιστός μέ ἐκούσιους πόνους, ὥστε νά συνηθίσει νά ἀδιαφορεῖ γιά τήν ἡδονή καί τή δόξα, καί νά ὑποφέρει εὐκολά

¹⁷ Ἀποκ. 3, 20.

¹⁸ Ἰσαάκ Σύρου, *Λόγος* 23, ἔκδ. Ἰω. Σπετσιέρη, 93.

¹⁹ Βλ. *Ματθ.* 22, 37–40. *Μάρκ.* 12, 30–31.

²⁰ Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Πρός Ξένην* 54, καί *Πρός Ἰωάννην καί Θεόδωρον* 14, ἔκδ. Π. Χρήστου, ὁ.π., 221 καί 237.

τίς ἀκούσιες προσβολές. Ὁ ταπεινός μάλιστα ἄνθρωπος, πού ἔχει τήν πτωχεία τοῦ πνεύματος, βλέπει ὅτι τοῦ χρειάζονται τά ισχυρότερα φάρμακα γιά τήν μετανοία. Γι' αὐτό ὄχι μόνο δέχεται πρόθυμα κάθε θλίψη καί πειρασμό, ἀλλά καί χαίρεται γ' αὐτά, γιατί τά βλέπει ὡς φάρμακα πού θεραπεύουν τήν ψυχή καί καθαρίζουν τό εἰδεχθές προσωπεῖο του²¹.

Ὅταν ἀποβληθεῖ τό προσωπεῖο αὐτό, ἀποδεσμεύεται ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, συγκεντρώνεται ὅλος στήν καρδιά του καί ἀνυψώνεται στόν Θεό. Ἡ καθολική αὐτή ἀναφορά τοῦ ἀνθρώπου στόν Θεό προϋποθέτει μακροχρόνια ἄσκηση, προσοχή καί προσευχή. Εἶναι σέ ὅλους γνωστό, πόσο γρήγορα σκορπίζει ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου κατά τή διάρκεια τῆς προσευχῆς σέ πλείστα ὅσα ἄσχετα πράγματα. Εἶναι γνωστό, πόσο εὐκόλα μοιράζεται ἡ καρδιά του καί στρέφονται οἱ φροντίδες καί τά ἐνδιαφέροντά του σέ ἀντικείμενα ξένα ἢ καί ἀντίθετα πρός τόν Θεό καί τό θέλημά του. Καί ὅταν κάποιος εἶναι τόσο μοιρασμένος καί προσκολλημένος στόν κόσμο καί τά πράγματα τοῦ κόσμου, δέν μπορεῖ νά τηρήσει πραγματικά τήν πρώτη καί μεγάλη ἐντολή.

Ἡ τήρηση τῆς ἐντολῆς αὐτῆς ἀποτελοῦσε ἐξαρχῆς τόν κύριο στόχο τοῦ μοναχισμοῦ, πού μέ τόν ἡσυχαστικό χαρακτήρα του ἐκφράζει τό πνεῦμα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἀλλά ἡ ἐπιδίωξη αὐτή γίνεται ιδιαίτερα προβληματική μέ τό πνεῦμα πού ἐπικρατεῖ μέσα στήν σύγχρονη κοινωνία. Ἡ ἡσυχία ὄχι μόνο ὡς ἐσωτερική ἀλλά καί ὡς ἐξωτερική ἀκόμη κατάσταση φαίνεται στήν ἐποχή μας ἀπρόσιτη. Ὁλόκληρος ὁ κόσμος ζεῖ μέσα σέ μιᾶ γενικότερη σύγχυση, διάσπαση καί ταραχή. Ἡ ἡσυχία πού ἐπαγγέλλεται ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία προβάλλει στόν σύγχρονο ἄνθρωπο περισσότερο ὡς κάποια ρομαντική οὐτοπία.

Ὁ πολιτισμός τῆς ἐποχῆς μας καί τό πνεῦμα ἀπό τό ὁποῖο αὐτή κατευθύνεται βρίσκονται σέ διαμετρικά ἀντίθετη κατεύθυνση. Ἡ ταπείνωση, ἡ ἄσκηση, ἡ ἐκούσια φτώχεια, τό πνευματικό πένθος εἶναι πράγματα σχεδόν ἄγνωστα. Ἀντιθέτως ἡ ἔπαρση, ἡ ἄνεση, ἡ κατανάλωση, ἡ ἐξωστρέφεια καί ἡ διασκέδαση προβάλλονται ὡς ὕψιστοι στόχοι. Καί αὐτά ισχύουν ὄχι μόνο γιά τόν θρησκευτικό ἀδιάφορο κόσμο, ἀλλά καί γιά τά ἴδια τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Κυριαρχεῖ ὁ κόσμος καί ἡ ἐκκοσμίκευση, ἐνῶ ἐγκαταλείπεται ὁ Θεός καί ἡ φωνή τῆς Ἐκκλησίας. Μέ τά δεδομένα αὐτά γίνεται κατανοητή καί ἡ σημαντική ἔλξη πού ἀσκοῦν στόν δυτικό κόσμο τά ἀνατολικά θρησκευτικά μέ τήν ἀσκητική καί μυστικιστική τους διάσταση.

Ἐδῶ ὀφείλουμε, νομίζω, νά ἐπισημάνουμε τήν ιδιαίτερη σπουδαιότητα ἀλλά καί τήν ἐπικαιρότητα πού ἔχει γιά τόν σύγχρονο κόσμο τό πνεῦμα τοῦ ὀρθόδοξου ἡσυχασμοῦ. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος γνωρίσει τό πνεῦμα αὐτό καί προσεγγίσει τήν εἰρήνη καί τήν ἐσωτερική πληρότητα πού προσφέρει, δέν εἶναι λογικό νά αἰσθανθεῖ τήν ἀνάγκη γιά κάτι διαφορετικό.

Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι σέ θέση νά σώσει τόν ἑαυτό του. Καί δέν εἶναι σέ θέση νά σώσει τόν ἑαυτό του, γιατί δέν μπορεῖ νά δημιουργήσει ἀκατάλυτη ζωή. Παραταῦτα ἡ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀπαραίτητη, γιά νά φανερωθεῖ ἡ ἐλεύθερη συγκατάθεσή του. Καί ἡ συμβολή του εἶναι μόνο τόση, πού ἀπλῶς ἐπιτρέπει στόν Θεό νά προσφέρει τή χάρη του καί

²¹ Γρηγορίου Παλαμά, *Πρός Ξένην* 45-46, ὁ.π., 217-218. Πρβλ. καί *Πρός Ἰωάννην καί Θεόδωρον* 12-14, ὁ.π., 236-237.

νά τόν σώσει. Ὁ Ἄσωτος, ὅπως σημειώνεται στή σχετική παραβολή, γύρισε στόν Πατέρα, ἀλλά βρισκόταν ἀκόμα μαριά του, πρὶν ἐκεῖνος βγεῖ γιά νά τόν συναντήσει. Ἔτσι καί ὁ ἄνθρωπος πού μετανοεῖ, ἐνῶ ἐπιστρέφει στόν Θεό, βρίσκεται ἀκόμα μακριά του, πρὶν ὁ Θεός συγκαταβεῖ γιά νά τόν συναντήσει²².

Ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νά ἐλέγχει τόν ἑαυτό του καί νά τόν κρίνει ἔχοντας ἐνώπιόν του τό πρότυπο τοῦ Χριστοῦ καί τὰ αἰτήματα τῶν ἐντολῶν του, ὥστε νά συναισθάνεται τήν κατάστασή του, νά πενθεῖ γιά τίς ἁμαρτίες του καί νά ταπεινώνεται. Χωρίς τήν αὐτογνωσία, τήν αὐτομεμψία καί τό πένθος γιά τήν ἁμαρτία δέν ὑπάρχει ἡ παράκληση τῆς σωτηρίας.

Τό πένθος, μέ τό ὅποιο ἀπομακρύνεται τό ἁμαρτωλό προσωπεῖο, συνδέεται καί συνυπάρχει πάντοτε μέ τήν πνευματική πτωχεία. Γι' αὐτό καί ὁ Χριστός συνδέει στενά στούς Μακαρισμούς τὰ δύο αὐτά πράγματα²³. Τό πένθος καί ἡ πνευματική πτωχεία δέν ἔχουν μόνο τήν ἐπώδυνη πλευρά τους πού θλίβει τόν ἄνθρωπο. Αὐτά τὰ ἴδια γίνονται παράγοντες ἐσωτερικῆς εἰρήνης καί χαρᾶς. Καί ὅσο περισσότερο αὐξάνει τό μακάριο αὐτό πένθος καί ἡ πνευματική πτωχεία τοῦ πιστοῦ, τόσο περισσότερο αὐξάνει καί ἐδραιώνεται μέσα του ἡ εἰρήνη καί ἡ χαρά.

Ὁ συνδυασμός στή χριστιανική ζωὴ τοῦ πένθους καί τῆς πνευματικῆς πτωχείας μέ τή μακαριότητα εἶναι παράδοξος, ἀλλά καί δέν κατορθώνεται συχνά στήν πράξη. Ἐνῶ ὁμως τό παράδοξο τοῦ συνδυασμοῦ αὐτοῦ θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ καταρχήν κατανοητό, ἀφοῦ καί στό σύνολό της ἡ χριστιανική ζωὴ εἶναι παράδοξη γιά τόν κοσμικά σκεπτόμενο ἄνθρωπο, στήν πράξη δημιουργεῖται πολλές φορές καί κάποιο σοβαρό λάθος, πού ἔχει ὡς συνέπεια νά προκαλοῦνται στούς πιστούς ἀπορίες ἢ καί δημιουργοῦνται νοσηρές καταστάσεις.

Κάποιος ὑπέβαλε στόν μεγάλο ἄσκητή καί μαθητή τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου Μάρκο τόν Ἑρμηίτη τήν ἀκόλουθη ἐρώτηση: Πῶς μπορεῖ ἓνας πού κλείσθηκε σέ κελλί καί καθημερινά νηστεύει, ἐγκρατεῦεται, πτωχεύει, ξενιτεύεται, προσεύχεται καί ὑποφέρει πολλές ἄλλες παρόμοιες θλίψεις, νά φιληδονεῖ ἀπό ἀπιστία ἢ νά ἔχει πονηρούς λογισμούς; Καί ὁ ὅσιος Μάρκος ἀπήντησε: Σωστά εἶπες ὅτι κάνοντας αὐτά ὑποφέρει πολλές θλίψεις. Γιατί, ἂν κάναμε τίς φανερές ἀρετές πού ἀναφέραμε χωρίς θλίψη καί μέ χαρά, δέν θά ἤμασταν φιληδονοί στόν νοῦ²⁴. Καί πρόσθεσε: Εἶναι ἀδύνατο αὐτός πού ὑποφέρει μέ τούς σωματικούς ἀγῶνες νά μὴν ἀσχολεῖται ἀνάλογα μέ τίς προσβολές τῶν πονηρῶν λογισμῶν, ὥστε νά παρηγορεῖται ἀπό τή δυσἀρέσκεια πού τοῦ προκαλοῦν οἱ ἀγῶνες του. Μέ ἄλλα λόγια οἱ λογισμοί αὐτοῖ ἔρχονται νά ὑποκαταστήσουν τό ἔλλειμμα χαρᾶς πού δημιουργεῖται μέσα του.

Ποιο εἶναι λοιπόν τό λάθος πού γίνεται ἐδῶ; Ἡ ἀπάντηση εἶναι ἀπλή. Πραγματοποιεῖται χριστιανική ἄσκηση χωρίς τό πνεῦμα τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, πού εἶναι πνεῦμα χαρᾶς καί ἐλευθερίας. Μέ αὐτόν τόν τρόπο παρεμνηθεῖται τό πραγματικό νόημα τῆς ἀσκήσεως καί δημιουργεῖται στόν πιστό ἓνα σοβαρό πνευματικό

²² Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὁμιλία 3*, PG 151, 44AB.

²³ Βλ. *Ματθ.* 5, 3–4.

²⁴ «Εἰ γάρ ἀθλίπτως καί μετὰ χαρᾶς καί φιλοπονίας τὰς προειρημένας φανεράς ἀρετάς ἐπιτελοῦμεν, οὐκ ἂν κατὰ νοῦν ἤμεν φιλήδονοι». Μάρκου Ἑρμηίτου, *Ἀπόκρισις πρὸς τοὺς ἀποροῦντας περὶ τοῦ θείου Βαπτίσματος*, PG 65, 997B.

ἔλλειμμα χαρᾶς. Ἡ χριστιανική ἄσκηση δέν εἶναι ποτέ αὐτοσκοπός. Εἶναι πορεία πρὸς τὸν Χριστό καὶ τὴν ἐν Χριστῷ ἐλευθερία, πού δέν δημιουργεῖ θλίψη ἢ πικρία, ἀλλὰ εὐτυχία καὶ χαρά²⁵.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀγωνίζεται γιὰ τὴν τήρηση τῶν ἐντολῶν καὶ τὴν ἀποφυγὴ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, τότε καὶ ὁ Θεός προσφέρει τὴ χάρη του καὶ τὸν ἐνισχύει. Ἔτσι ἀπομακρύνονται τὰ πάθη, ἀποκαθίσταται ἡ εἰρήνη τῶν λογισμῶν καὶ καλλιεργεῖται ἡ ταπείνωση, ἀπὸ τὴν ὁποία γεννιέται καὶ μέ τὴν ὁποία διατηρεῖται κάθε ἀρετὴ²⁶.

Ἡ ταπείνωση καὶ ἡ εἰρήνη τῶν λογισμῶν ἀποτελοῦν κατὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ τὸν νοητὸ χῶρο, μέσα στὸν ὁποῖο ἀναπτύσσονται τὰ διάφορα εἶδη τῆς ἀληθινῆς ἀρετῆς. Στὸ κέντρο ὑψώνεται τὸ βασιλεῖο τῆς ἀγάπης, πού ἔχει στὰ πρόθυρά του «τὸ προοίμιον τοῦ μέλλοντος αἰῶνος», τὴν ἀνεκλάλητη καὶ ἀναφαίρετη χαρά²⁷.

Ἡ ὕπαρξη ἐλλείμματος χαρᾶς στὴ χριστιανικὴ ζωὴ μαρτυρεῖ ἐκκοσμίκευση καὶ παραποίησή της. Ἀποκαλύπτει παραθεώρηση τῆς χαρισματικῆς διαστάσεως πού καλλιεργεῖται μέ τὴν τήρηση τῆς πρώτης καὶ μεγάλης ἐντολῆς, τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεό. Χωρὶς τὴν ἀγάπη αὐτήν, πού ἀποτελεῖ πηγὴ χαρᾶς καὶ ἐμπνεύσεως γιὰ τὸν πιστό, οἱ ἀσκητικοὶ ἀγῶνες γίνονται δύσκολοι καὶ μαρτυρικοί. Ἀντίθετα, ὅταν προτάσσεται ἡ ἀγάπη αὐτή, τότε καὶ οἱ ἐκ τῶν πραγμάτων δύσκολοι ἢ καὶ μαρτυρικοὶ ἀκόμα ἀγῶνες μποροῦν νὰ γίνονται ἀφορμές χαρᾶς. Αὐτὸ διδάσκει ἡ ἱστορία τῶν ἁγίων καὶ τῶν μαρτύρων τῆς Ἐκκλησίας.

Μέ τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν Θεό «ἐξ ὅλης τῆς καρδίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος»²⁸ διανοίγεται ὁ ἄνθρωπος στὴν θεία ἀπειρότητα. Ἐνώνεται μέ τὸν Τριαδικὸ Θεό, γίνεται Χριστός κατὰ χάρη καὶ ἀγκαλιάζει ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα, ὅπως καὶ ὁ Χριστός. Βέβαια αὐτὸ κατορθώνεται καὶ βιώνεται μόνο προκαταρκτικὰ στὸν παρόντα κόσμος, γιὰ νὰ τελειωθεῖ στὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ ὅλοι οἱ πιστοὶ θὰ γίνουν ἓνα κατὰ τὸ πρότυπο τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ θὰ εἰσέλθουν σὲ ἀτελεύτητη τελειότητα. Κάθε δώρημα τοῦ Θεοῦ, λέει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἔχει δυναμικὸ χαρακτήρα. Εἶναι τέλειο²⁹ ἀλλὰ ὄχι τελειότατο. Καὶ δέν εἶναι τελειότατο, γιὰ νὰ αὐξάνει ἐπ' ἄπειρο. Ἡ ἔφεση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ προκόβει ἀδιάκοπα. Καὶ ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ πού παρέχεται στὸν ἄνθρωπο τὸν δυναμώνει καὶ τὸν καθιστᾶ διαρκῶς δεκτικότερο μεγαλύτερης χάριτος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Θεός πού προσφέρει τὸν ἑαυτό του στὸν ἄνθρωπο εἶναι ἄπειρος καὶ παρέχει «δαψιλῶς καὶ ἀφθόνως» τὴν χάρη του. Τί ἀπομένει λοιπόν, λέει ὁ Παλαμᾶς³⁰, γιὰ νὰ μὴν προκόβουν ἐπ' ἄπειρο στὴν μετοχὴ τῆς χάριτος οἱ «υἱοὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος»;

²⁵ Βλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ἦπερ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων* 1, 3, 32, ἔκδ. Π. Χρήστου, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Συγγράμματα*, τόμ. 1, Θεσσαλονίκη 1962, 443.

²⁶ Βλ. *Ματθ.* 22, 37–40. *Μάρκ.* 12, 30–31. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὀμιλία* 3, PG 151, 44AB. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Πρὸς Ξένην* 54 καὶ *Πρὸς Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον* 14, ὁ.π., 222 καὶ 237.

²⁷ Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Πρὸς Ξένην* 54 καὶ *Πρὸς Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον* 14, ὁ.π., 222 καὶ 238.

²⁸ Βλ. *Μάρκ.* 12, 30.

²⁹ Βλ. *Ἰακ.* 1, 17.

³⁰ Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ἦπερ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων* 2, 2, 11, ὁ.π., τόμ. 1, 517.

Георгије Мандзаридис

Универзитет у Солуну, Богословски факултет, Солун

Пут човековог усавршавања према светом Григорију Палами

Ослобођење човека од закона пропадљивости и смрти претпоставља његово обновљење. Црква представља свеопшту истину не само на догматском већ и на етичком пољу, обезбеђујући на тај начин свеопште вредновање и савршенство човека као личности. Хришћанство призива човека за живот у Христу. Сусрет човека са Богом има егзистенцијални карактер. Читава култура и наш начин размишљања, наша наука и технологија управљају човека ка спољашњим стварима. Спасење човека јесте дело Божије. Сваки дар Божији има динамички карактер. Тело је добро и пријемчиво за обнављајућу благодат Божију.

Key words: Григорије Палама, Православна Црква, Христос, савршенство, обожење, благодат Божија, човек, душа, тело, аскеза.